

СЕКЦІЯ “ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА”

Я. Бережний,
здобувач Національної академії
внутрішніх справ України, м. Київ

СВОБОДА СОВІСТІ Й ТОЛЕРАНТНІСТЬ

У контексті релігієзнавчої експлікації категорії “свободи совісті” важливе теоретичне і практичне значення має осмислення таких її вихідних понять, як “терпимість” (толерантність), “віротерпимість”, “інтолерантність” (нетерпимість) “релігійна нетерпимість”. Ці поняття піддано певному аналізу в релігієзнавчих, правових дослідженнях багатьох науковців, однак вони звертають увагу насамперед на проблему зародження, історичного становлення та генезису поняття “свобода совісті”. Акцент при цьому робиться на “віротерпимості”, “релігійної нетерпимості” і практично не аналізується таке вихідне для розуміння свободи совісті поняття, як “терпимість”.

Ідеологема російської монархії надавала будь-яким спробам безстороннього дослідження проблеми свободи совісті політичного звучання, і тому природно, що перші спроби серйозного осмислення поняття “віротерпимості” з’являються лише після обнародування імператорського указу 1905 року “Об усилении начал веротерпимости”.

Виходячи з цього, ми можемо прослідкувати еволюцію поняття “толерантність”. Так, в енциклопедичному словнику Брокгауза и Ефрона (вид. 1901 року) не має відомостей ні про іменник “толерантність”, ні про прикметник “толерантний”. Згодом у словнику тих же видавців (вид. 1907 року) додається лише невелика стаття про іменник “толерантність” як про терпимість до іншого роду релігійних бачень. За своєю суттю поняття “толерантність” та “терпимість” синонімічні. Згідно з тлумачним словником російської мови за редакцією Д.Н. Ушакова “толерантність” – похідне від французького *tolerant* – *терпимий* [2] (подібні приклади синонімічності даного поняття містяться і в інших мовах, наприклад: німецька *Duldsamkeit* – *терпимість* та *Toleranz* – *толерантність*). У словнику В.І. Даля слово “терпимість” трактується як властивість або якість, здатність кого-небудь терпіти “только по милосердию, снисхождению” [1].

Розширене поняття толерантності міститься в Короткій філософській енциклопедії: “Толерантність (від лат. *Tolerantia* – терпіння) – терпимість до іншого роду поглядів, звичок. Толерантність необхідна по відношенню до особливостей різних народів, націй і релігій. Вона є ознакою впевненості в собі та свідомості надійності своїх власних позицій, ознакою відкритої для всіх ідейної течії, яка не боїться порівняння з іншими точками зору і не уникає духовної конкуренції” [3].

Більш повним нам пропонується визначення терпимості, в словнику з етики під редакцією А.А. Гусейнова і І.С. Кона: “Терпимість – моральна якість, що характеризує відношення до інтересів, переконань, вірувань, звичок та поведінки інших людей. Виражається у прагненні досягнути взаємного розуміння та узгодження різних інтересів та точок зору без застосування тиску, переважно методами роз’яснення та переконання ...”. Дане визначення не обмежує, на відміну від попереднього, застосування толерантності тільки до представників інших націй, народностей та релігій, і відзначає моральну основу даної якості особи. Але визначення словника з етики не є кінцевим, так як в ньому, подібно визначенню, що згадане раніше, та визначенню, яке дане американським словником “American Heritage Dictionary”, що трактує толерантність в широкому розумінні як “здатність до визнання або практичне визнання і повага переконань і дій інших людей”, мова не йде про визнання та повагу самих людей, які відрізняються від нас – визнанням як окремих особистостей, так і соціальних або етнічних груп, до яких вони належать.

Проблема терпимості тісно пов’язана з проблемою свободи совісті. Остання передбачає терпимість до альтернативних поглядів, віротерпимість. Захист власного вибору, самовизначення, суверенітету у світоглядній сфері, вимагає від індивіда поваги до вибору інших. Таким чином, проблема терпимості до інших світоглядних ціннісних орієнтацій, точок зору підпорядковується принциповому самовизначенню суб’єкта у духовній сфері, в світі предметів та думок, ствердження своєї однозначної життєвої позиції. Терпимість сприяє свободі вияву вільної совісті індивіда і можливості жити і діяти згідно з її вибором. Отже, терпимість є не тільки умова проголошення права на свободу самовизначення, вибору світоглядних ціннісних орієнтацій, а й своєрідний механізм його реалізації на практиці.

Терпимість, як справедливо зауважує український філософ Ю. Іщенко, має “межу, бо терпиме ставлення, скажімо, до переконань інших людей як абсолютний (безумовний) характер моральної вимоги зумовлене вірою в істинність своїх переконань, тобто передбачає нетерпимість, бо істина в певному розумінні нетерпима” (див.: Філософська і соціальна думка. – К., 1990. – №4. – С. 54). Проблема нетерпимості як антипода терпимості – породження глибокої історії людства. Духовна нетерпимість – його хронічна хвороба. В історії народів світу особливо проявила свою руйнівну сутність міжнаціональна, релігійна нетерпимість. І сьогодні нетерпимість як фактор неспокою, ворожості, нестабільності присутня в суспільному житті багатьох держав світу.

Релігійна нетерпимість є прямим запереченням свободи совісті, свободи самовизначення і самореалізації особистості у світоглядній сфері. Офіційне визнання одного із віросповідань державною релігією є фактично запереченням свободи совісті. Віротерпимість потребує обов’язкової санкції закону, оскільки через відсутність такої санкції віротерпимість практично неможлива. За своєю сутністю вона може мати різні межі прояву – відображувати можливість на території конфесійно-орієнтованої держави, мати свої релігійні переконання, однак із заборобою публічного вияву їх. Ймовірна й інша комбінація, коли віруючі, прихильники терпимих конфесій мають змогу жити на території держави з пануючою, державною релігією, мати свої переконання і публічно сповідувати їх, однак їхні громадянські права дуже обмежені порівняно з правами адептів пануючої конфесії.

Віротерпимість, якщо розглядати генезис її у історичному контексті, має власну логіку розвитку: від простої, інколи тимчасової з боку конфесійно-орієнтованої держави поступки інакшім вірянам, до надання їм обмежених громадянських прав, дозволу відправляти приватним чином релігійний культ. З розвитком демократизації суспільства межі віротерпимості розширюються: іновірці можуть бути зрівняні в політичних і громадянських правах з прихильниками пануючої релігії, їм надається право повноцінної публічної культової діяльності. Так віротерпимість переростає в свободу віросповідань, а за умов світської

держави – у свободу релігії. Нерідко в основі релігійної терпимості, тобто віротерпимості, лежать суто прагматичні причини політичного, економічного, міжнародного характеру. Цю прагматичну спрямованість віротерпимості спостерігаємо, аналізуючи її в Римській імперії, в окремих державах середньовічної Європи, зокрема на Русі, де на тлі загальної нетерпимості православно-орієнтованої держави до іновірців мала місце відносна терпимість щодо протестантських общин, члени яких переселялися в Росію (зокрема, на південь України) з Німеччини, Голландії та інших країн Європи.

Проблема віротерпимості і сьогодні є актуальною для багатьох держав світу. Не випадково Генеральна Асамблея ООН в 1981 році прийняла «Декларацію про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на основі релігії або переконань»: «З метою цієї Декларації вираз «нетерпимість та дискримінація на ґрунті релігій або переконань» означає будь-які розрізнення, виключення, обмеження або переваги, базовані на релігії або переконаннях та метою яких або наслідком є знищення або зменшення визнання використання або здійснення на ґрунті рівності прав людини та основних свобод...».

Отже, віротерпимість має чітку тенденцію до переростання на свободу релігії, свободу совісті лише за умови секуляризації держави, демократизації її.

Свобода совісті неподільна, вона або є, або ж її немає. Неможлива свобода лише для віруючих, так само немає свободи винятково для невіруючих. Свобода совісті є атрибутом особистості. Свобода совісті – це умова і можливість вільного самовизначення людини, самореалізації її.

Література

1. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка (в 4-х томах). Репринтное воспроизведение издания 1903-1909 гг. осуществленного под редакцией профессора И.А. Бодуэна де Куртенэ. М.: Прогресс-Универс, 1994. Т. 4.
2. Краткая философская энциклопедия. – М., Прогресс-Энциклопедия, 1994. – 576с.
3. Толковый словарь русского языка. В 4 т. / Сост. В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, Б.А. Ларин и др.; Под ред. Д.Н. Ушакова - М.: Русские словари, 1994. (Переизд. Изд.: Т 1.- М., 1935; Т 2.- М., 1938; Т. 3.- М., 1939; Т. 4.- М., 1940).
4. Энциклопедический словарь. В 4 т. Издатели Ф.А. Брокгауз (Лейпциг), И.А. Ефрон (СПб.): Типография акц. общ. «Издательское дело», Брокгауз-Ефрон, 1901.

А. Граціанов,

пошукувач Інституту теорії держави та права
ім. В.М.Корецького НАН України, м.Київ

ОБЛІК ЯК ВИД СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА

При здійсненні робіт із систематизації діючого законодавства компетентні органи повинні мати універсальний довідковий апарат, що дає можливість швидко, точно, із висхідною повнотою знаходити нормативний матеріал по будь-якому питанню, у будь-якій співвідношенні. З цією метою найбільш раціонально мати, по-перше, систематичний каталог карток з описом усього законодавчого матеріалу і, по-друге, алфавітно-предметний покажчик до нього. Переваги такого довідкового апарата у порівнянні з іншими каталогами (алфавітним і предметним) безперечні.

Як вид систематизації, облік законодавства й інших нормативних правових актів є діяльністю по їх збору, збереженню і підтримці в контрольному стані, а також по створенню пошукової системи, що забезпечує перебування необхідної правової інформації в масиві актів, узятих на облік.

Облік здійснюється практично всіма державними органами і юридичними особами для задоволення власних потреб у правовій інформації або в комерційних цілях, для забезпечення правовою інформацією інших суб'єктів.

Однак задачею обліку є збір і підтримка нормативних актів у стані, що дозволяє оперативно знаходити потрібну правову інформацію. Як правило, державні органи і юридичні особи мають потребу в знанні діючих норм по визначеній темі. Але цілком можливі ситуації, коли вимагаються відомості тільки про офіційні реквізити нормативних актів (їх найменування, дата прийняття, номер акта й ін.) або тексти актів, що втратили силу.

З обліком власних інформаційних потреб державні органи, юридичні особи здійснюють збір законів України, актів президента України, постанов уряду, нормативних актів міністерств, відомств і інших актів.

Збір підлягаючих обліку актів здійснюється різними способами. Значну їхню частину можна одержати з офіційно надрукованих збірників нормативних актів.

Сукупність нормативних актів, узятих на облік, складає інформаційний фонд, у якому вони зберігаються у визначеному порядку. Фонд, що складається з декількох сотень чи тисяч актів, розчленовується на розділи, як правило, по правотворчим органам. Усередині розділу акти розміщуються в хронологічному порядку.

Щоб знати, які нормативні акти діють, а в які з них внесені зміни, доповнення, у тексти актів, узятих на облік, заносяться відомості про всі їх наступні зміни і доповнення, інакше кажучи, вони підтримуються в контрольному стані.

Для швидкого знаходження нормативно-правового розпорядження, прийнятого по тому чи іншому питанню (темі), створюються інформаційно-пошукові системи. Вони можуть створюватися без якоїсь сучасної техніки, з ручним пошуком. Процес розробки такої системи містить у собі наступні етапи:

1) Визначення сукупності тематичних питань, по яких повинен здійснюватися пошук і видача необхідної інформації. Перелік таких питань фіксується в спеціальному документі (алфавітно-предметному словнику чи рубрикатору галузей законодавства). В алфавітно-предметному словнику тематичні питання позначаються визначеними термінами або сполученням термінів, що розташовуються за абеткою (наприклад, «Аванс. Автомобільний транспорт. Авторський договір» і ін.). Рубрикатор галузей законодавства будується за іншим принципом: тематичні питання формулюються в ньому у виді переліку галузей, інститутів й інших частин, на які підрозділяється система законодавства.

2) Аналіз нормативних актів, що надійшли на облік, з метою виявлення в них тематичних питань, передбачених алфавітно-предметним словником або рубрикатором галузей законодавства.

3) Фіксація виявлених в актах тематичних питань у спеціальному журналі або на картках. Його застосування доцільне там, де невеликий масив нормативних актів, а коло інформаційних потреб організації, установи є постійним у рамках досить вузької тематики. При створенні картотеки в спеціальних картках фіксуються реквізити акта (найменування органа, що прийняв акт, вид, номер акта й ін.), а іноді міститься і текст акта. Заповнені картки розміщуються по рубриках відповідно до використовуваного в системі словника чи рубрикатора.